HOVO Amersfoort
Kunst en onze werkelijkheid. Een filosofische benadering

dr. Rob van Gerwen
Departement Wijsbegeerte
Universiteit Utrecht

Website

Januari-april 2015

Inhoudsopgave

1 Vooraf **1**

2 Drie strategieën **2**
2.1 De kwestie 2
2.2 Strategieën 4
2.3 Ontkenning 5
2.4 Artistiek iconoclasme 5
2.5 Representeren 6
2.6 Conclusie 6

3 (Voorbeelden) **6**
3.1 Schilderkunst 6
3.2 Sculptuur 8
3.3 Installaties 10

Drie Strategieën in de kunst
College 7

1 Vooraf

Resumerend

1. Schoonheid is het besef van de eigenheid van de ander via waarneming van diens uiterlijk — brengt ons nader tot de ander.

2. Artistieke authenticiteit is wat maakt dat we de maker in het werk zien.

3. Kunst is expressie van de maker—een werk realiseert diens intenties (psychologische werkelijkheid).

4. Muziek is klanken die we als gemaakt horen (we horen eerst de uitvoerder) — dik luisteren.
5. Iconische foto's — wordt hier de beleving geofferd om een politieke wil te mobiliseren?
6. Film — het personage tot leven gebracht / intimatie.
7. Drie artistieke strategieën om morele situaties authentiek weer te geven.

2 Drie strategieën

Iconische foto's

- Iconische foto's beelden mensen in moreel precaire situaties af
  - Maar maken de beleving tot een symbool voor iets groters
- Hoe beeldt je mensen in een morele situatie af . . .
  - . . . zodanig dat hun morele opties beschikbaar zijn
- Foto's pletten de subjectieve dimensie (behalve bij portretten)
  - . . . hun objectiviteit heeft een voyeuristisch aspect.

2.1 De kwestie

De morele situatie

- Hongerige tijger eet
  - Heel zijn werkelijkheid is aanwezig: wat zich aan zijn zintuigen voordoet
  - Niet-morele dieren representeren niet
- Hongerige mens wikt
  - Onze werkelijkheid ligt ook buiten onze directe waarneming
  - Via onze representaties
- Morele overwegingen veronderstellen vermogen om andere situaties te representeren en te vergelijken (=universaliseren)

Afbeelding van morele situaties

- Kunst gaat *niet om objectieve weergave*
  - Is taak voor journalistiek
    * Die beschrijft morele situaties in algemene termen
    * en voegt "objectieve" afbeeldingen toe om de beschrijving te verifiëren
    * We zagen bij iconische foto's dat objectiviteit niet bestaat.
- Maar om *subjectieve*: vervuld van de betekenis die situaties voor mensen hebben
  - Daarom is het taak voor kunst om morele situaties af te beelden
  - Kunst moet authentiek zijn =
    * De subjectieve dimensie niet tekort doen
    * en de ingrepen van de maker tonen.

Probleem

- In alledaagse omstandigheden zijn morele kwesties duidelijk
  - Omdat mensen elkaar aankijken
  - Beroep doen op elkaar = basis van de morele situatie
    * Tweede-persoons wederkerig: van mij naar jou
- Afbeeldingen zijn plat: ze kijken niet aan (worden dus ook niet aangekeken)
  - Telelens-opnamen zijn in de afbeelding letterlijk platter
- *Risico*: dat afbeeldingen puur derde-persoons observerend zijn ...
- en voyeuristisch (Zie fig. 1).

Het morele probleem

- Mensen kun je niet observeren
- Afbeeldingen van mensen kun je wel observeren
  - Afstand van de afgebeelde scène creëert ook morele afstand
- Dit is een conceptueel probleem
  - Het uitgedrukte bewustzijn is niet daar waar het uitgedrukt wordt
  - Dat is wel zo bij mensen die jou aankijken
    * Dun resp. dik

(a) “Jongen met traan” (niet-expressieve afbeelding van een expressief gezichtje)

(b) Robert Bresson: “L’Argent”, 1974

Figuur 1: Hoe wel en niet emoties over te brengen

2.2 Strategieën

Hoe representeer je wat iemand doormaakt?
(Drie strategieën)

1. Gewoon afbeelden (er is geen probleem).
   - Iconische foto’s; “Hollywood”
2. Het is onmogelijk: Artistiek iconoclasme.
3. Het is moeilijk, maar noodzakelijk.
   - Toon je rol als maker; Rembrandt, William Klein

Wat is het probleem?

- De beleving van de afgebeelde personen moet opgebouwd worden in/door de beschouwer.
- We zien de logica van het innerlijk van de ander in zijn uiterlijk,
  - maar het innerlijk *is* er niet in die afbeelding …
  - ze is het effect van de expressie van de maker.

2.3 Ontkenning

1. Ontkenning (Hollywood)

- "Homerisch" (Auerbach):
  - Alles in beeld
  - Temporele ellipsen en flashbacks vnl. omwille van het verhaal
- Modale ellipsen alleen voor de spanning: horror, Hitchcock
  - Omwille van evocatie, niet representatie (van beleving)
- Positief effect
  - Goede verhalen helpen het geheugen,
  - ... brengen structuur in de werkelijkheid,
  - ... troosten (leiden af).

2.4 Artistiek iconoclasme

2. Artistiek iconoclasme

- Verzet tegen afbeelden
  - Abstracte kunst
  - Dadaïsme
    - Readymades
    - Found Art
  - Joseph Beuys
    - *Fettstuhl* (Fig. 2a)
    - *I love America and America loves me* (Fig. 2b)
  - Performances (Abramowicz)
  - Installaties (Jaar: *Real Pictures*)
- Positief effect
  - Herstel van het rituele
    - interactie tussen kijker en werk
  - Presentatie in plaats van *re*presentatie

2.5 Representeren

3. Representeren als verdienste

- Inbreng van de kunstenaar zichtbaar in het werk
- Intimatie; authenticiteit
- Voorbeelden
  - Rembrandt Zelfportretten
  - Late strijkkwartetten van Beethoven
  - Robert Bresson: *L'Argent* (Zie fig. 1b).
  - Claude Lanzmann: *Shoah*
- De "meesterwerken"—artistieke kwaliteit
  - waar het zien van de maker in het werk dit werk tot leven brengt

2.6 Conclusie

Kunst is moreel goed

- Motivatie bij alle strategieën zelfde:
  - Hoe representeer je zo dat het publiek dik gemobiliseerd wordt (net-alsof tweede-persoons).

1. *Ontkenning* benadrukt vermogens van verhalen.
2. *Artistiek iconoclasme* benadrukt bijdrage van de kijker.
3. *Representeren als activiteit* benadrukt belang en probleem van representatie, en van authenticiteit.

3 (Voorbeelden)

3.1 Schilderkunst

Afgebeelde morele situatie
(Schilderkunst)

- "[. . .] het doel van kunst is om ruimte te creëren—ruimte die niet gecompromitteerd is door decoratie of illustratie, ruimte waarin de figuren van het schilderij kunnen leven. Dat is waar schilderkunst altijd over is gegaan."
  - Frank Stella, Charles Eliot Norton series, Harvard University, p. 5
- Afgebeelde ruimte wordt gevuld met gebaren en handelingen van degenen die afgebeeld zijn (Tilghman, 1988) (Zie fig. 3).

(a) “Fettstuhl”

(b) “I love America and America loves me”

Figuur 2: Joseph Beuys

(a) “De kaartspelers”

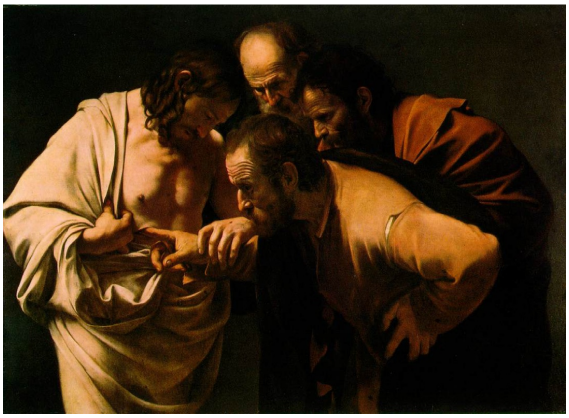

(b) “De ongelovige Thomas”

Figuur 3: Caravaggio en afgebeelde morele situatie

(a) “Executie van keizer Maximilian”

(b) “Voorlezen”, ong. 1866

Figuur 4: Edouard Manet: Interne Kijkers

3.2 Sculptuur

Afgebeelde morele situatie
Sculptuur

- Sculptuur haalt de figuur uit zijn morele context
  - maar die draagt nog wel zijn eigen beperktere morele situatie mee (De Kus van Rodin) (Zie fig. 7a).
    - Hoe hij haar aanraakt
- *Abstracte sculptuur*
  - Geeft “voorkant” op en dus ook . . .
  - Het streven om morele situatie af te beelden (Zie fig. 8).
- Gebeurt ook in *abstracte schilderkunst* (Fig. 5)

Fontana herintroduceert morele situatie in schilderkunst (Zie fig. 6).

- . . . *onze* morele situatie: tussen werk en publiek!
  - niet in de afbeelding
- Hier begint installatie-kunst
  - morele situatie van een installatie is in de interactie met het publiek
- Voorlopers begrijpen is nieuwe kunst begrijpen (historische definitie).

(a) Paul Cézanne: “kasteel”

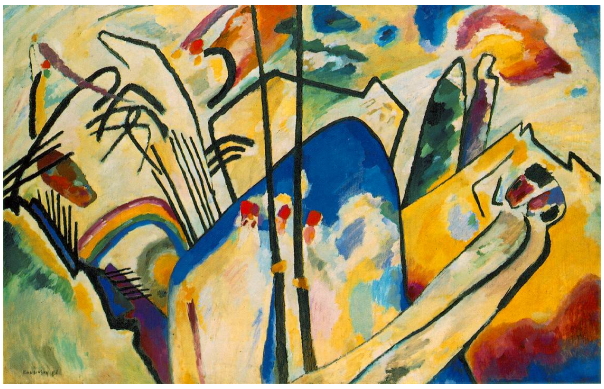

(b) Wasily Kandinsky: “Compositie nr. 4”

Figuur 5: Naar abstracte schilderkunst

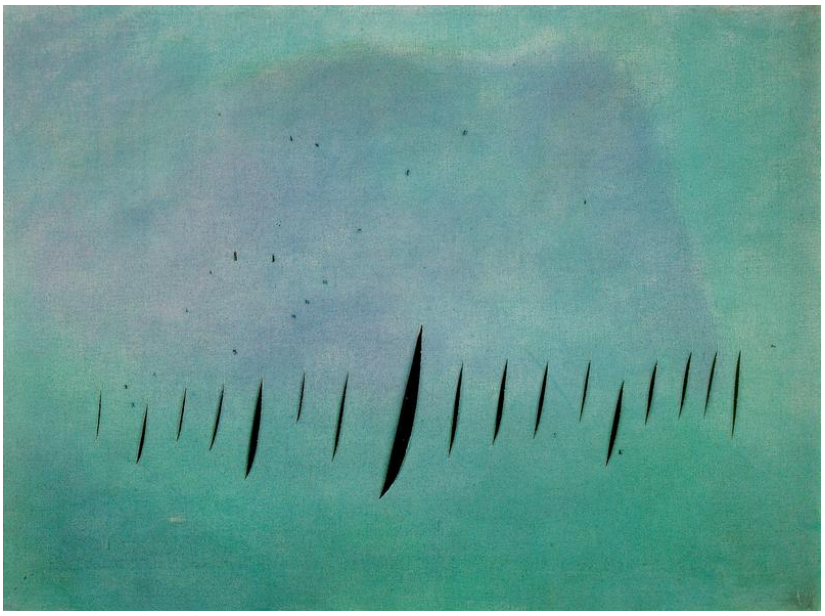

Figuur 6: Lucio Fontana: “Concietto Spatiale”

(a) Auguste Rodin (1840-1917) / “De Kus”

(b) Praxiteles / “Hermes en Dionysus”, ong. 350 BC, Olympia

(c) Alfredo Jaar: Real Pictures’ Rubavu, 1995

Figuur 7: Volume met en zonder voorkant, geïsoleerd

3.3 Installaties

Installaties: niet louter volume en ruimtelijkheid

- Bij installatie *Real Pictures* van Alfredo Jaar, 1995 (Fig. 7c)
  - Wat beelden de dozen af? De verkeerde vraag!
  - Het gaat ook niet om de verborgen inhoud van de archiefdozen
  - maar 1. om de echte beelden in de werkelijkheid en 2. hoe we die in onze verbeelding opbouwen.

Referenties

[Tilghman, 1988] Tilghman, Benjamin. 1988. “Picture Space and Moral Space.” British Journal of Aesthetics., 28:317–326.

(a) Henri Matisse (1869-1954) / “De Rug (I)”, 1909. Brons, 188,9 x 113 x 16,5 cm / The Museum of Modern Art, New York

(b) Constantin Brancusi (1876-1957) / “Newborn”, 1915

Figuur 8: Reliëf